

REDİF BAĞLAMINDA NEDİM DİVÂNİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Investigation over Divan Literature Related to the Rhyme

 Mehmet Sadık ÖZKAN

Dicle Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Öğrencisi, Diyarbakır, Türkiye. mehmentsadikozkan@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received:
12.12.2021

Kabul/Accepted:
02.04.2022

Sayfa/ Page:
170-185

Öz

Klasik Türk edebiyatı; altı asır boyunca edebiyat, sanat ve kültür iklimimizde derin etkiler bırakmış, zengin kaynaklara sahip köklü bir edebiyattır. Bu dönemde çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu edebiyat, en verimli ve en saygın çağlarını yine bu dönemde yaşamıştır. 18. yüzyıl da Osmanlı saray ve toplum hayatının her açıdan renkli, eğlencesi bol ve gösterişlerin en yoğun olduğu zirve dönemlerin başında gelir. Bu dönemde resim, nakış, minyatür, şiir ve edebiyat gibi alanlarda Nedim, Levni, Seyyid Vehbi, Râşid Efendi gibi büyük ustalar yetişmiştir.

Şiir ve edebiyat alanında Lale Devri'nin zevk ve eğlence rüzgârını arkasına alan Nedim, şiirlerindeki ustalık ve getirdiği birçok yenilikle divân şiirini adeta yeniden ihyâ ederek 18. asır Klasik Türk edebiyatına damgasını vurmuştur. Bu çalışmada, en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen usta şair Nedim'in tek eseri olan "Nedim Divânı", ahenk unsurları açısından "redif" bağlamında incelenmiştir.

Bu çalışma giriş ve redif bölümünden oluşmaktadır. Girişte redif hakkında bilgi verilmiş ve "Nedim Divânı" tanıtılmıştır. Redif bölümünde divan taraması yapılmış, nazım şekilleri üzerinde rediflerin tespiti yapılmış, bunlar tablolar ile gösterilmiştir. Sonuç kısmında ise redif bölümünde elde edilen tespitler üzerinde genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmaya kaynaklık eden eserler kaynakçada belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nedim, redif, divan, ahenk unsurları, 18.yy.

Abstract

Classical Turkish literature; It is a deep-rooted literature with rich resources that has left a deep impact on our literature, art and culture climate for six centuries. Spreading over a very wide geography in this period, our literature lived its most productive and most respected times in this period. In the 18th century, Ottoman palace and social life is prominent of the peak periods when it comes to colorful, entertaining and ostentatious style in every aspect. During this period, great masters such as Nedim, Levni, Seyyid Vehbi and Raşid Efendi were trained in fields such as painting, embroidery, miniatures, poetry and literature.

Taking the wind of pleasure and entertainment of the Tulip Era behind him in the field of poetry and literature, Nedim left his mark on Classical Turkish literature of the 18th century by reviving Divan poetry with his mastery of his poems and many innovations he brought. Nedim's only work, "Nedim's Divân", has been investigated in the context of "rhyme" in terms of harmony elements.

This study consists of an introduction and a rhyme section. In the introduction, information about rhyme is given and "Nedim Divân" is introduced. In the rhyme section, the divan was scanned, the rhymes were determined on the poetry forms, and they were shown with charts. In the conclusion, a general evaluation was made on the determinations obtained in the rhym part. The works that are the source for the study are stated in the bibliography.

Keywords: Nedim, rhyme, divan, elements of harmony, 18th century.

Atıf/Citation: Özkan, M. S. (2022). Redif bağlamında nedim divânı üzerine bir inceleme. *International Journal of Filologia* ISSN: 2667-7318 5(7), 170-185

Giriş

Şiir, dilin en üst seviyede kullanıldığı bir ifade tarzıdır. Malzemesi dil olan şair, muhayyilesinin süzgecinden geçirdiği duygu ve düşüncelerini en güzel biçimde ifade edebilmek için, dilin bütün imkânlarını sonuna kadar kullanma çabası içinde olur. Divan şiirinde dilin kullanımını büyük ölçüde kafiye, redif ve vezin gibi ritmik alışkanlığı sağlayan biçimsel unsurlarla söz sanatları ve mazmunlar belirlemektedir. Böyle bir sanat anlayışında “hâkim olan esas, söylenen şey değil, söyleyiş tarzıdır.” (Tanpınar, 1977, s. 180).

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde söyleyiş mükemmelliğini yakalamak, şairlerin en nihaî hedefidir. Bu hedef doğrultusunda her şair gelenek içerisinde kendince bir yol izlemeye çalışmış, şiirin âhengini sağlama konusunda çeşitli unsurlar kullanarak mükemmeli amaçlamıştır. Bu unsurlar arasında önem arz edenlerden biri de şüphesiz redif ve onu kullanmadaki ustalaktır.

Redif; mısra sonlarındaki yazılışları, anlamları ve türleri aynı olan ses benzerliğidir. Divan şiirinin vazgeçilmezlerinden olan redif, şiiri hem ses hem de konu bakımından bir merkez etrafında toplar. Şiire tatlı bir ahenk, kulağa hoş gelen bir tat verir ve her dönemde hemen her şair tarafından çokça yararlanılan en önemli ahenk unsurlarından biridir.

Redifin sözlük anlamı “arkadan gelen”dir. Uyak sözcüğünün revî harfinden sonra gelen harf, ek, takı ve sözcüklere denir (Dilçin, 2005, s. 68). Revî ise Arap ve Fars edebiyatlarında kafiyeyi teşkil eden kelimenin son harfine denir. Yani “gelmesinler ve bilmesinler kelimelerinde revî harfini ‘l’, sonrasında gelen “me – sin - ler” ekleri ise redifi oluşturur.

Redifin, revîye yakınlık derecesine göre “vasıl, hurûc, ridf, te’sis ve dahîl şeklinde adlandırılmış ve bu altı harfli kafiye düzenine Fars edebiyatında “kayd, mezîd, nâire” adıyla yeni kafiye harfleri eklenmiş birçok çeşidi vardır. Revî harfinden sonraki her şeye redif denilmesi gerektiğini, böylece vasıl, hurûc, mezîd ve nâire tabirlerine ihtiyaç kalmayacağını, bunun da zorluğu ortadan kaldıracığını söyleyen Muallim Nâci redifi, “mısra veya beyitlerin sonunda revîyi takip eden ve aynen tekrarlanan bir veya birden ziyade şey” olarak tanımlamıştır. Ayrıca tanımdaki “şey” kelimesini “bir harf, bir kelime veya ifade” şeklinde açıklamıştır. Muallim Nâci’nin bu teklifi daha sonra genel kabul görmüş ve Türk edebiyatı ürünlerinin kafiye düzeni tanımlanırken bir ölçü olarak benimsenmiştir (Albayrak, 2007, s. 524).

Divan şiirinde redifi belirleyen etkenlerden biri türdür. Özellikle kelime seviyesindeki rediflerle metnin anlamı arasında bir ilişki vardır. Konu, çoğu kez redifi belirler. Mesela, mersiyelerde kullanılan rediflerle tevhitlerde kullanılan redifler müştereklik arz etmez. Redif, şiirde âhengi artırarak okuyucuyu/dinleyiciyi etkilemenin yanı sıra şiirin çağrışım dünyasını da zenginleştirir. Bu bakımdan divanlarda redifli gazellerin sayısı redifsizlerden fazladır (Macit, 2004, s. 92-93).

Redifli şiirlere “müreddef” denir. Redif, özellikle Türk ve İran şiirine özgü bir ses ögesi olarak kullanılmaktadır. Arap şiir geleneğinde şairler redife yeterince ilgi göstermemişlerdir. Redifin önemli bir işlevi de divan şiirinde bazı gazellere ve özellikle kasidelere ad olmasıdır. Necâtî Bey’in “döne döne”, Hayâlî Bey’in “bilmezler”, Şeyhülislâm Yahyâ’nın “gönül”, Nedîm’in “kâfir” redifli gazellerinde redifler söz konusu gazelleri adlandırmada kullanılmıştır. Bu bağlamda Ahmed Paşa’nın “kerem” redifli kasidesi “Kerem Kasidesi”, Fuzûlî’nin “su” redifli kasidesi “Su Kasidesi”, Bâkî’nin “sünbül” redifli kasidesi “Sünbül Kasidesi”, Sünbülzâde Vehbî’nin “sühan” redifli kasidesi “Sühan Kasidesi” olarak anılmaktadır (Albayrak, 2007, s. 524).

Şiir lügatinin zengin olup olmadığı tartışılan şairlerden biri de Nedîm’dir. Bizce Nedîm, şiir lügati zengin olmayan şairlerdendir. Bulduğu bir imajı veya hoşuna giden benzetme unsurlarını tekrar tekrar kullanır. Onun asıl kudreti dili kullanmadaki ustalığında saklıdır. Konuşma dilinden gelen söyleyişleri kullanmadaki dehâsı ve âhengi sağlamadaki titiz işçiliği onu çağdaşlarından ayırır. Kafiye, redif ve vezin kullanımındaki başarısı, şiirlerinde ritmik akışkanlığın sağlanmasında etkili olmuştur. Redif ve kafiye kullanımında geleneğe bağlı olan şairin ara sıra Türkçe kelime ve eklerle yaptığı kafiyelerdeki doğallık, daha önceki şairlerde az rastlanan bir özelliktir. Nedîm arûzun musikisini yakalayan ve şiirinde âdeta bir âhenk unsuru olarak kullanan divan şairlerinden biridir. Şiirlerinin ve özellikle de şarkılarının bestelenmeye elverişli bir yapısı vardır. Onun için, şairin yaşadığı dönemden başlayarak musammatları ve gazelleri bestelenmiştir (Macit, 2017, s. 9).

Nedîm Dîvânı'nın birçok farklı yazması bulunmaktadır. Bizim bu çalışmada temel aldığımız kitap Muhsin Macit tarafından hazırlanan, 2017 yılında basımı yenilenen ve “Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü” tarafından internet ortamında yayımlanan eserdir. “Nedîm Dîvânı”nda “42 kasîde, 87 kıt'a, 13 nazım, 3 mesnevi, 44 musammat, 2 koşma, 164 gazel, 2 müstezad, 11 ruba'i, 23 matla ve müfreden oluşan toplam 391 şiir bulunmaktadır.

1. NEDİM DÎVÂNI'NDA REDİFLERİN KULLANIMI

1.1. Kasîde¹

Nedîm Dîvânı'nda yer alan 42 kasidenin 28'i redifsiz, 14'ü rediflidir. Bu rediflilerden 8'i tek kelimededen, 5'i ekten ve 1'i de kelime ve ekten oluşmaktadır. 14 redifin tamamı Türkçe ek ve kelimelerden oluşmaktadır. Kelime rediflerin 3'ü isim, 5'i çekimli fiilden ibarettir.

Kasidelerinde “üstüne, verir, üzre, gibi, eyledi, geldi, oldu, olsun” gibi klasik edebiyat geleneğinde alışıldık kelime redifleri kullanan Nedîm, kendisinden önce söylenmişlerin pek de dışına çıkamamıştır.

Kasidesini Türkçe bir kelime redifle oluşturan şair, “erbâb-ı ırfân üstüne – telkin-i îmân üstüne – mâh-ı tâbân üstüne – câm-ı dırâhşân üstüne, tâk-ı eyvân üstüne - müjgân üstüne, gülistân üstüne, rindân üstüne” gibi ifadelerle “üstüne” redifine canlılık katmıştır:

Mısrâ'-ı ber-ceste-i ikbâl ola ser-levhası

Ma'delet bâbında dâ'im tâk-ı eyvân üstüne (K. 2/50)²

Redif hem ses hem de konu bakımından şiiri bir mihver etrafında toplar, bir dizi çağrışıma yol açar. Bir konu ve hayal etrafındaki bu toplanış şiiri yek-ahenk kılar. Tanpınar, konunun kafiye ve redifle ilgisini şöyle açıklar: “Şiirde asıl temanın kafiye ve redif olduğunu iddia etmek hiç de yanlış olmaz. Şairin ilhamını hemen tek başına bunlar idare eder. Bu itibarla şairlerimizin getirdikleri yeni redif ve kafiyelere göre şiirin orkestrasına ilave ettikleri şeyi bulmak daima mümkündür (Tanpınar, 1988, s. 20). Bundan hareketle “gibi” edatı aşağıda sadece bir beyit örneği verilen bütün bir kasideyi bir benzerlik ilgisi etrafında toplamıştır:

Söyle ey kilik-i sühanver bülbül-i gûyâ gibi

Böyle hâmûş olma nakş-ı gonca-i dibâ gibi (K. 16/1)

Gâh düşsen firkate gâhî ümmîd-i vuslata

Dem-be-dem cûş eylese sînen hum-ı sahbâ gibi (K. 16/7)

Şiirinin redifini “ına” (-ı: üçüncü tekil şahış iyelik eki, -n: kaynaştırma harfi, -a: yönelme hal eki) eklerinden oluşturan şair, önceki ve sonraki beyitlerle hem mana hem de ses uyumu açısından bir ahenk yakalamıştır. Bu şiirde ayrıca, kasidenin nesib kısmında Nedîmâne üslûba uygun bir Sa'dâbad tasviri yapan şair, ses manasındaki “âheng” kelimesini hem renkli olarak ifade etmiş hem de ilk satırdaki “reng-â-reng” ile arasındaki ses uyumundan (üç ses benzerliği) bir müzikalite oluşturmayı amaçlamıştır. Ve yine “âheng” kavramı ile ikinci satırdaki “dağın, aşk divanesi-çılğını bülbülün feryatlarını yankılaması” durumu arasındaki musikiden yararlanarak şiirdeki müzikaliteyi artırmak ister:

Turfa reng-â-reng âheng eylemiş sahrâyı pür

Kûh ses verdikçe şeydâ bülbülün efgânına (K. 19/8)

1.2. Kıt'a

Divanda bulunan 87 kıt'adan 45'i redifli, 42'si ise redifsizdir. Redifli şiirlerin 26'sı eklerden, 13'ü tek kelimededen, 4'ü ek ve kelimededen, 1'i üç kelimededen, 1'i de iki kelimededen oluşmaktadır. Redifli şiirlerin 44'ü Türkçe kelime ve eklerden, 1'i de Farsça bir kelimededen ibarettir. Kelime rediflerin 12'si çekimli fiillerden, 1'i fiilimsiden, 5'i tek isimden ve 1'i de iki isim bir fiilden meydana gelmiştir.

¹ Bu çalışmada incelenen şiirler “Nedîm Dîvânı” tertibine göre sıralanmıştır.

² K: Kaside

Şiire hem anlam hem de ses açısından oldukça yakışan “göstermek istemiş” redifi, klasik edebiyatta pek de alışık olmadığımız, şairin kendine has orijinal rediflerindedir:

Değilmiş kasdı hançer çekmek ol ser-mest-i tannâzın
Hemân âgûş açup zerrin kemer göstermek istemiş (K₁, 81/1)³
Tebessümle nigâhından hayâl etdim senin zâlim
Bize la‘l-i şeker-bârın güher göstermek istemiş (K₁, 81/2)

Döneminde birçok iltifatını gördüğü Sultân Ahmed’e air sarayın uğurlu olması hususunda dua eden Nedîm, “olsun” redifini Allah’tan bir istek manasında duasına dâhil ederek uyumu arttırmaya çalışır:

Du‘â edüp Nedîmâ söyledi bu mısra‘ı ol dem
Bu kasr-ı pâk Sultân Ahmede yâ Rab sa‘îd olsun (K₁, 22/23)

1.3. Nazm

Divanda bulunan 13 nazmdan 10’u redifli, 3’ü ise redifsizdir. Redifli şiirlerden 2’si Türkçe, 1’i Farsça olup ek biçimindeki rediflerden oluşmaktadır. Kelime rediflerden 2’si tek kelimededen, 1’i iki kelimededen, 3’ü bir ek ve bir kelimededen ve 1’i de bir ek ve iki kelimededen meydana gelmektedir. Kelime rediflerin 3’ü çekimli fiilden, 4’ü de isim soylu sözcüklerden oluşmaktadır.

Kadehe seslenerek sevgilinin dudaklarının ayrıntılarını öğrenmek isteyen şair, merakını “-dan ne haber” redifiyle giderme uğraşı verir ve redifte bulunan istifham sanatı da şiire ayrı bir ahenk katar:

Gel ey piyâle hat-ı la‘l-i yârdan ne haber
Sevâd-ı kışver-i bûs u kenârdan ne haber (N. 9/1)⁴

Nedîm’in Çağatay Türkçesi ile söylediği ender şiirlerden biri olan aşağıdaki beyit, sonuna geldiği kelimelere “süsleyen, süsleyici” anlamı katarak birleşik sıfatlar yapan Farsça “-ârâ” redifiyle oluşturulmuştur. Bu şiir ayrıca, Nedîm’in Türkçe şiirlerinde ender görülen Farsça rediflerdendir:

Közni min cünbiş kılatur ol saf-ı müjgân-ârâ
Ağnar âhû da nice mundak sıra peykân-ârâ (N.13/1)

1.4. Mesnevî

Divanda toplamda 92 beyitten oluşan 3 mesnevi bulunmaktadır. Bu şiirlerden 26’sı rediflidir. Rediflerden 16’sı eklerden, 8’i tek kelime rediften, 1’i bir ek ve bir kelimededen, 1’i de iki ek ve bir kelimededen oluşmaktadır.⁵

Mesnevi alanında Atayî’yi beğendiğini dile getiren Nedîm’in, 3 Türkçe mesnevisinin yanında 1 tane de Farsça mesnevisi bulunmaktadır.

“Söyleyim” redifleri ile şiirinde ritimsel bir uyum yakalamaya çalışan şair, rediften önceki kelimelerin son iki harfi olan “ân” kafiyeleriyle de bir uyum yakalamaya çalışır:

Sana bir aceb dâstân söyleyim
Kulak tut ki sihr-i beyân söyleyim (M. 1/15)⁶

Redifini “mı” soru edatı ve “-dir” bildirme ekinden oluşturan şair, kurduğu benzetme ilgilerini soru yoluyla daha dikkat çekici hâle getirmiştir. Sonraki beyitte de redifini oluştururken yine soru edatından yararlanan şair, aslında vâkıf olduğu bir konuyu sorgulamak ister:

Çemen mi bu yahud gül-istân mıdır

³ K₁: Kıt’a

⁴ N: Nazm

⁵ Mesnevilerde redif konusu kafiye özellikleri bakımından sadece bir beyitle sınırlı kalacağından bu nazım şeklinde redif konusu üzerinde etraflıca durulmamıştır.

⁶ M: Mesnevi

Dükân-ı tebessüm-fürûşân mıdır (M.1/25)

Sirişkim mi eksik figânım mı yok

Niyâza münâsib zebânım mı yok (M.1/11)

1.5. Musammatlar

1.5.1. Terki-i Bend

Birinci bendi “oldu” redifli, ikinci bendi “-ler” çokluk eki redifli, üçüncü bendi redifsiz, dördüncü bendi “-sin” (ikinci teklik şahıs, ek fiil “-dir” eki düşmüş), beşinci bendi “-ın” ilgi eki ile redifli olmak üzere divanda bir tane terki-i bend bulunmaktadır.

Sultanının sağlığına kavuşması hasebiyle şiirine Rabbine şükranlarını sunarak başlayan şair; âlemin sevinçle dolduğunu, gönüllerdeki hüznün yerini sevince bıraktığını ifade eder. “oldu” redifleriyle şiirini süsleyen şair, gerçekleşen mutlu hadiselerle bizzat tanık olmuş gibidir:

Bi-hamdillah ki âlem yine mesrûl-cenân oldu

Açıldı gül gibi mahzûn gönüller şâdmân oldu (T. I/1)⁷

1.5.2 Terci-i Bend

Dîvânda toplamda 6 bentten oluşan ve tazmin suretiyle oluşturulmuş 1 terci-i bend bulunmaktadır. 6 bentten sadece 2’si rediflidir. Her ikisi de kelime redif olup “ola” ve “ede” çekimli fiillerinden oluşmaktadır.

Cihan sultanının her dem sevinçli olmasını dileyen Nedîm, düşmanlarının da sultanın kahır mili ile kör olmasını isteyerek “gözlere mil çekme” hadisesine telmihte bulunur. Ayrıca “ola” redifini “olsun” manasıyla şiirinde kullanan şair, bu redifinde sultan için iyi dileklerini “mesrûr” sözcüğü ile; düşmanlar için beddualarını “kûr” sözcüğü ile ifade eder:

Dâimâ şâh-ı cihân mesrûr ola

Mîl-i kahr ile adûsu kûr ola (T₁. III/1)⁸

Dönemin vezir-i azamı için gönülden dualar eden şair, “ede” rediflerini “etsin” manasında kullanır:

Hak vezir-i a’zamı dil-şâd ede

Himmetiyle âlemi âbâd ede (T₁. V/1)

1.5.3 Tesdis

Divanda 7 bentten oluşan ve Sultan III.Ahmed’in beytine tazmin suretiyle oluşturulmuş bir tane tesdis bulunmaktadır. Bentlerin hiçbiri redifli değildir. Her bendin sonunda tekrar eden beyitler birer “beyit redif” örneğidir.

1.5.4. Müseddes

Divanda 6 bentten oluşan 1 müseddes bulunmaktadır. 2’si ek, 1’i çekimli fiil ve 1’i de üç kelime rediften oluşan şiirin 4 bendi redifli, 2 bendi ise redifsizdir. Ayrıca her bendin son iki dizesinde tekrar eden beyitler de birer “beyit redif” örneği sayılabilir.

Aynı vezinde altı mısralık bentlerin birleşmesiyle oluşan musammatlara müseddes adı verilir. Genelde ilk bendin dizeleri birbiriyle kafiyeli, diğer bentlerin de son iki dizeleri ilk bent ile kafiyeli olur. Aşağıdaki bendin ilk dört dizesinde “olmasın yâ Rab” redifini kullanan şair, son iki dizede de “olsun” redifini kullanmıştır. Bu durum, aslında ilk bakışta redifler arasında anlam açısından bir çelişki hissi verebilir fakat Nedîm’in şiire hâkimiyeti ve dili kullanmadaki eşsiz ustalığı sayesinde bir çelişki gibi görünen “olmasın – olsun” redifleri arasında hem mana hem de akustik açıdan oluşan uyum dikkatleri çeker:

⁷ T: Terki-i Bend

⁸ T₁: Terci-i Bend

Çerâğî kimsenin âhımla bî-nûr olmasın yâ Rab
 Benim çün subh-ı vuslat şâm-ı deycûr olmasın yâ Rab
 Alan cânım bu işret-hânededen dûr olmasın yâ Rab
 Çekenler sâgarım hem-vâre mahmûr olmasın yâ Rab
 Beni mahrûm-ı bezm-i vasl eden mest-i müdâm olsun
 Dil-i mecrûhumun kanın içenler şâd-kâm olsun (M₂. / V)⁹

1.5.5. Tardiyye

Divanda 12 bentten oluşan 1 tane tardiyye örneği bulunmaktadır. Bu bentlerin hiçbiri kendi içinde redifli değildir. Fakat her bendin sonundaki “-dır” bildirme ekleri rediftir:

.....
 Ârâyîş-i arsa-i cihandır (T₂. I/5)¹⁰
 .....
 Perverde-i hâk-i âstândır (T₂. II/5)
 .....
 Anlarsa bir eski dâstândır (T₂. IV/5)

1.5.6. Tahmîs

Divanda toplamda 23 bentten oluşan 4 tahmîs örneği bulunmaktadır. 18 bendi redifli olan bu şiirlerin 9’unda redif, eklerle; 3’ünde de ikisi isim, biri çekimli fiil olmak üzere kelime rediflerle sağlanmıştır. Diğer redifler de 3’ü iki kelimedenden; 3’ü de bir ek ve bir kelimedenden oluşturulmuştur. Ayrıca her bendin sonunda tekrar eden ek ve kelimeler de redif olarak değerlendirilebilir.

Şair Râzî’nin “durdukça dur” redifli bir beytini, aynı vezin ve kafiye de üçer mısra ekleyerek tahmîs eden Nedîm, şiire yeniden hayat vermiştir. Şiirde kullanılan “durdukça dur” redifi, klasik edebiyatta pek de alışık olmadığımız rediflerdendir. Bu redifte geçen “dur” ifadesi, “durasın, kalasın” manasındadır. Yani atfedilen kişinin uzun ömürlü olması adına “cihan olduğu sürece sen de olasın” anlamında bir iyi dilek ifadesi olarak kullanılmıştır:

Dehrin âb-ı rûyusun bu hâk-dân durdukça dur
 Âlem içre mushaf-ı mu‘ciz-nişân durdukça dur
 Sidre vü Cibrîl ü Tûbâ vü cinân durdukça dur
 Ey sehî serv-i kerem bâğ-ı cihân durdukça dur
 Gülşen-i pür-ziynet-i kevn ü mekân durdukça dur (T₃. 1/I)¹¹

Neşâtî’nin çok beğenilen meşhur “bile” redifli şiirini Nedîm de çok beğenmiş olacak ki tahmîs etmiştir. Sevgilinin yokluğu sonrası hiçbir şeyin tat vermediğini ve duyulan acıyı ifade etmek için dizilmiş olan bu şiirde Neşâtî’nin “cân ve yârân”ına, Nedîm “efgân, hicrân ve nâlân” mefhumlarını ekleyerek acıyı daha da katlamış ve sevgilisiz bir tesellisinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Redif olan “bile” bağlacı da şiirin bütününde ses ve mana açısından bir çağrışım ortaklığı oluşturmuştur:

Çarha peyveste edüp âh ile efgânı bile
 Firkatin başa getirdi gam u hicrânı bile
 Bend-i zülfünde götürdün dil-i nâlânı bile

⁹ M₂: Müseddes

¹⁰ T₂: Tardiyye

¹¹ T₃: Tahmîs

Gitdin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile (T₃. 3/I)

1.5.7. Taştîr

Divanda 8 bentten oluşan 1 taştîr bulunmaktadır. 4'ü redifli olan bu bentlerin 1'inde ek, 2'sinde çekimli fiil ve 1'inde de bir ek ve bir kelime ile redif sağlanmıştır. Ayrıca her bendin sonunda tekrar eden “olmasın” sözcükleri de birer redif sayılabilir.

Taştîr, bir şairin gazelinin her bir beytinin arasına aynı vezin ve kafiyede üç mısra ekleyerek yapılan tahmistir. Bu nazım şekline “tahmîs-i mutarraf” da denir.

Birinci ve beşinci dizeleri 17. asır dîvân şairlerinden Nedîm-i Kadîm'e ait olan bu beyti, arasına üç dize ekleyerek taştîr eden Nedîm; şiire hoş bir ahenk veren “olmasın” redifiyle bir endişeyi dile getirir:

Derdin nedir gönül sana bir hâlet olmasın
Bîmâr eden bu gûne seni râhat olmasın
Bizden tesettür etme abes külfet olmasın
Bî-câ tabîbe varmağa hiç hâcet olmasın
Sad el-hazer ki sevdiğin ol âfet olmasın (T₄. / I)¹²

1.5.8. Muhammes

Divanda 5 bentten oluşan 1 muhammes bulunmaktadır. Bu şiirde 1'i ek, diğeri de kelime rediften oluşan iki redif bulunmaktadır. Ayrıca her beş bendin sonunda tekrar eden beyitler de birer “beyit redif” örneği olarak kabul edilebilir.

“Sana” redifiyle iyi bir ahenk yakalayan Nedîm, hükümdar elbisesinin ve o dönemde çok beğenilen bir elbise türü olan “buldârî”nin başkasına değil, sadece ve sadece sevgiliye yakışacağını redifle vurgular:

Mû-miyânım pek güzel yakışdı buldârî sana
Hem muvâfık düşdü bu destâr-ı hünkârî sana
Goncasın söyle sabâya eylesin bârî sana
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pîrehen
Bâğa gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen (M₄. / III)

Nedîm'in bu muhammes örneğinde son iki mısra her bendin sonunda aynen tekrar etmektedir. “Dîvân şiirinde son iki mısrası nakarat olan muhammes, edebiyatımızda çok az kullanılmıştır (Alıcı ve diğ., 2015, s. 132).”

Kâkülünden perde çekmişsin ruh-ı tâbânına
Âferîn ey gonca-i bâğ-ı edeb irfânına
Nâz-perversin ederlerse sezâdır şânına
Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pîrehen
Bâğa gel ey gül-beden açıl gül ey gonca-dehen (M₄. / IV)¹³

1.5.9. Şarkı

Klasik edebiyatta Nedîm'in en başarılı olduğu alanların başında şarkı gelir. Bu alanda klasik geleneğin en usta şairlerinden biri olan Nedîm, somut tasvirleri, içten, canlı ve hayatın içinden anlatımlarıyla farklılığını hissettirir.

¹² T₄: Taştîr

¹³ M₄: Muhammes

Divanda 31’i redifli, 2’si redifsiz 33 şarkı bulunmaktadır. 147 bentten oluşan bu şiirlerde, 56’sı eklerden, 24’ü tek kelimededen, 5’i birden fazla kelimededen, 4’i bir ek ve kelimededen oluşan redifler kullanılmıştır.

33 şarkının 20’sinde şarkı nazım şeklinin bir özelliği olarak ilk bendin ikinci ve dördüncü dizeleri aynı olması sebebiyle dize şeklinde redifler kullanılmıştır. Yine bu şiirlerde dize redifler, her bendin dördüncü satırında aynen tekrar etmiş ve hem ses hem de mana bakımından uyumlu redifler oluşmuştur.

Nedîm’in şiirlerinde çokça adı geçen ve dönemin ünlü gezinti yerlerinden biri olan “Sa’d-âbâd”ın da bir yer adı olarak redifler arasında kendine yer bulması dikkate değerdir:

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa’d-âbâda
İşte üç çifte kayak iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa’d-âbâda (Ş. 40/1)¹⁴

Nedîm’in bilinen şiirlerinden biri de “olduğum” redifli şarkısıdır. Kendini sevgiliye kurban ederek seslenen şair, uzun süre onların yolunu gözler ve hiç olmazsa bir bayram günü gezintiye çıkmalarını ister. Redifi de içine alan “yeksân olduğum, kurbân olduğum, nâlân olduğum, kurbân olduğum” ifadelerindeki uyum, diz çökmüş bir aşğın sevgiliye adeta yalvarırcasına seslenişini ifade etmektedir:

Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
Iyddır çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ey benim aşkında bülbül gibi nâlân olduğum
Iyddır çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (Ş. 25/1)

Şairin “olduğun bilmez misin” redifli şiiri de hatırdâ iz bırakan şarkılardan biridir. Önceki bendin devamı olarak sevgiliye seslenişini sürdüren şair, redif kısmıyla içindeki heyecanı sitemle karışık haykırır gibidir:

Cümle yâran sana uşşâk olduğun bilmez misin
Cümlenin tâkatları tâk olduğun bilmez misin
Şimdi âlem sana müştâk olduğun bilmez misin
Iyddır çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (Ş. 25/2)

1.5.10. Koşma

Divanda 9 bentten oluşan 2 koşma örneği bulunmaktadır. Toplamda 9 bentten oluşan bu şiirlerin 6’sında 8 redif kullanılmıştır.¹⁵ Bu rediflerden 3’ü eklerden, 5’i de kelimelerden oluşmaktadır.

Çokça yakınlığını gördüğü hünkârına dua niteliğinde şiir yazan Nedîm, “olup” redifi ile duasını pekiştirir:

Dâimâ devletin ber-karâr olup
Her zamân müsâ’id rûzgâr olup
Gülşenin hemîşe nev-bahâr olup
Türlü türlü ziynet bula hünkârım (K₂. 2/4)¹⁶

¹⁴ Ş: Şarkı

¹⁵ Divanda 9 bentten oluşan 2 koşma bulunmaktadır. Bu bentlerden 6’sı redifli, 3’ü ise redifsizdir. Her iki koşmanın ilk bendinde koşma nazım şeklinin bir özelliği olarak 1 ve 3. dizeler ile 2 ve 4. dizeler ayrı ayrı rediflidir. Bu sebeple 6 bentte toplam 8 redif bulunmaktadır.

¹⁶ K₂: Koşma

1.6. Gazel

Nedîm, birçok nazım şekliyle redifli şiir yazmıştır fakat redifleri kullanmadaki asıl başarısı gazellerindedir. Nedîm Dîvânı'nda rediflerin şiire olan etkisinin en güzel ve dokunaklı örneklerini gazellerinde net olarak görebilmekteyiz. Divanda bulunan gazellerin tamamına yakınının redifli olması da şairin rediflere verdiği önemin açık göstergesidir.

Gazellerinde “olmuş sana, kâfir, gösterir kendin, oldu bugün, meşrebimcedir, olsa da mâni' değil, etdin beni” gibi özgün birçok redife sahip olan Nedîm, yaşadığı dönemde şiirleri, bilhassa gazelleri halk arasında geniş bir coğrafyaya yayılan, çok sevilen ve çokça ezberlenen iyi bir şöhrete sahiptir.

Yapılan divan incelemesinde Nedîm'in 164 gazeli bulunmaktadır. Bu gazellerden sadece 5'i redifsiz, geriye kalan 159 tanesi de rediflidir. Bu rediflerin 42'si tek kelimedenden, 15'i iki kelimedenden, 58'i eklerden, 33'ü bir ek ve bir kelimedenden, 7'si bir ek ve iki kelimedenden, 3'ü bir ek ve üç kelimedenden, 1'i de iki ek ve bir kelimedenden meydana gelmektedir.

“Olmuş sana” redifli gazel, Nedîm'in en sevilen ve en tanınmış gazellerinden biridir. Bu gazel, klasik edebiyatta beyitler arasındaki ses uyumu açısından incelenmesi gereken önemli şiirlerden biridir. Mısralara serpiştirilen “yâl ü bâl olmuş sana, ruhsâr-ı âl olmuş sana, dest-mâl olmuş sana, nâl olmuş sana, hâl olmuş sana, su'âl olmuş sana, ne hâl olmuş sana, muhâl olmuş sana, hayâl olmuş sana” ifadeleri arasındaki uyum dikkate değerdir. Birinci ve ikinci dizelerde aslında çok basit gibi görünen fakat simetrik kullanılan “geçmiş ve süzölmüş” sözcüklerindeki “-miş” ekinin de şiire kattığı ahenk önemlidir. Bir bütün olarak bu gazel, kulağı okşayan tatlı melodisi ve hatırlara kazınan mana zenginliğiyle dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüzde de tüm canlılığını korumayı başarmıştır:

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana

Mey süzölmüş şîşeden ruhsâr-ı âl olmuş sana (G. 2/1)¹⁷

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sîn-i bûseden

La'lin öpdürmek bu hâletle muhâl olmuş sana (G. 2/7)

Nedîm'in hafızalara kazınan gazellerinden biri de “seni” redifli şiiridir. Sevgilinin giydiği elbisenin üzerindeki gül desenlerindeki güllerin dikenlerine ait gölgenin nazik sevgiliye inciteceğinden endişe duyan şair, mübalağa çitasını oldukça yukarılara taşır:

Güllü dîbâ giydin ammâ korkarım âzâr eder

Nâzenînim sâye-i hâr-ı gül-i dîbâ seni (G. 152/3)

Gönlünü bülbüle benzeten şair, ona “bir gül bahçesi ile sevgili”nin gerekli olduğunu “lâzım sana” redifiyle dile getirir:

Çünkü bülbülsün gönül bir gül-sitân lâzım sana

Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân lâzım sana (G. 6/1)

Nedîm'in çok bilinen şiirlerinden biri de halk arasında “kâfir” redifli olarak bilinen “mısın kâfir” redifli gazelidir. Bu redif, ahenge sağladığı katkının yanında sevgiliye duyulan sevginin ve sitemin birbiriyle yarıştığı bir çağrışım zenginliğine sahiptir:

Tahammül mülkünü yıkdın Hülâgû Han mısın kâfir

Amân dünyâyı yakdın âteş-i sûzan mısın kâfir (G. 41/1)

Nedîm, sevgilinin düzgün boyunu aslında sevdiğini ancak şairlik mesleği gereği bazen farklı hatta yalan konuşabildiğini açıkça belirtir. Gazelini “söylerim sana” redifiyle oluşturan şair, bu redifle hem hoş bir ahenk oluşturur hem de yalan ile söylemek arasındaki kalıplaşmış uyumu yakalar:

Ben şâ'irim o kâmet-i mevzûnu doğrusu

¹⁷ G: Gazel

Sevmem desem de belki yalan söylerim sana (G. 3/3)

“Etdin beni” redifli şiir, işret meclislerine hayranlığı ile bilinen Nedîm’in ahvalini anlatır. Meyhanelerde şarap dağıtmakla görevli olan sâkîye seslenerek “Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni” diyen şair, öncesinde sâkînin tatlı bir gülüşünün, kendisini içkiden daha tesirli bir biçimde aşka getirdiğini ve o anki ruh halinin “aşk ile dolup taşma safhası” olduğunu anlatır. Bu durum, tamamen bir sarhoş olma hâlidir ve dolayısıyla sunulacak dolu bir kadehi içemeyeceğini belirten şair, bu sebeple sâkînin yarım kadeh sunmasını ister. Gazele oldukça tesirli bir anlam veren bu berceste mısrayı mahlas beytinde yineleyen şair, redd-i matla örneği oluşturur:

Bir şeker handeyle bezm-i şevke câm etdin beni

Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni (G. 159/1)

Böyle ser-mest ü harâb etme Nedîm-i zâr-veş

Nîm sun peymâneyi sâkî tamâm etdin beni (G. 159/5)

Farsça karışıklık, kargaşalık manasındaki “âşûb” kavramını redif olarak seçen şair, sarhoş gözlerdeki yoğun karmaşıklığa işaret eder. Ayrıca bu sözcük, Nedîm’in eserinde kullandığı ender Farsça rediflerden biridir:

Olunca dîde-i mestin leb-â-leb-i âşûb

Düşer vücûd-ı dile lerze-i teb-i âşûb (G. 8/1)

Şarap meclislerinin müdavimi olduğunu söyleyen şair; içkinin yaratılışında var olduğunu, sevinç ve coşkunluğun da huy ve karakterinde zaten bulunduğunu belirtir. Gazelinde klasik edebiyatta kullanımı pek de kolay olmayan “meşrebimcedir” redifini kullanan şair, kulaklarda tatlı bir ezgi bırakır:

Bezm-i şarâbdan geçemem doğrusu Nedîm

İşret tabi‘atımca tarab meşrebimcedir (G. 13/5)

Gazelinin redifini “midir” soru edatından oluşturan şair, sevgiliye çeşitli sorular yönelterek cevap arar. İkinci dizedeki “yoksa” bağlacı da redifin gücünü artırır:

Gelişin âşık-ı küstâhımî âzâre midir

Yohsa pürsîden-i hâl-i dil-i bîmâre midir (G. 17/1)

Nedîm’in şiirlerinde çok az kullandığı Farsça rediflerden biri de Türkçe bildirme ekiyle kullanılan “çespândır” redifidir. “Lâyık, uygun, münasip” anlamlarına gelen bu kelime, sevgiliye yakışan durumları ifade etmede yerinde bir ahenk unsuru oluşturur:

Aceb mi dil o siyeh çeşm-i şûha olsa esîr

Kebik rübûdegî-i şâh-bâza çespândır (G. 18/4)

Bu beyitte redif, “-dir” bildirme ekiyle sağlanmıştı. Redif öncesinde “vârestedir, nev-restedir, eşkestedir, peyvestedir” ifadelerinde bulunan “este” kafiyeleleri, denk getirilmesi çok zor eklerdendir. Ayrıca bu kafiyelelerin hem ahenge sağladığı katkı hem de redif ile uyumu dikkate değerdir:

Hatt-ı leb dîvân-ı hüsne mısra‘-ı bercestedir

Anda gûyâ kim dehânın ma‘nî-i ser-bestedir (G. 40/1)

Şiir geleneğinde rediflerin uzun olması, şiire hâkim olacak anlam çerçevesini daraltır. Bu sebeple şiirde redifin uzunluğu şairin işini biraz daha zorlaştırır. Bu hususta şiirini “olsa da mâni‘ değil” gibi uzun bir rediften oluşturan şair, hem anlam hem de ritim açısından estetik bir hava oluşturmayı başarır:

Hüsnünü seyreyleyim de gördüğüm yer ol gülü

Gül-sitân olmazsa hammâm olsa da mâni‘ değil (G. 74/3)

Şiirdeki “benden sor” redifiyle âdeta “başkasından değil, bilhassa benden sor” diye seslenen şair, kendine olan güveni kendinden emin bir şekilde yansıtır:

Zamân-ı va‘d-i tahassürde başkadır âlem

O telh şerbet-i şîrin-güvârı benden sor (G. 33/4)

Bu örnek gazeller dışında da “olur peydâ, oldu hep, tartıp, tâzedir, kokar, için saklar, vaktidir, bulunmaz, eylemez, olur giderek, edinceye dek, bülbüllerin, olmuş senin, etmez misin, gel, ey gönül, olduğum, kurbân olayım, düşürdüm, ol benim, çekilsin, eylesin, olmayasın, almadan, çemen, ancak bu, âlûde, var içinde, eyler beni, gayri, zülf ü hat, olduğun gördük, gösterir kendin, oldu bugün, husûsunda, benden sor” gibi çok zengin bir redif kültürüne sahip olan Nedîm, gazellerini anlam ve ses açısından süslemeyi başarmış bir sanatçımızdır.

1.7. Müstezad

Divanda bulunan 2 müstezadın ikisi de redifsizdir.¹⁸

1.8. Ruba‘î

Divanda yapılan incelemede 6’sı redifsiz, 5’i de redifli toplamda 11 ruba‘î bulunmaktadır. Rediflerin 1’i tek kelimededen, 1’i iki kelimededen, 2’si de eklerden oluşmaktadır.

Meclisteki rakkasa seslenen şair, “oyunda mıdır, boynunda mıdır, şeb-i rûze gibi, koynunda mıdır” redifleriyle oluşturduğu ahenge, istifham sanatından da yararlanarak şiirine hoş bir hava katmıştır:

Rakkâs bu hâlet senin oynunda mıdır

Âşıklarının günahı boynunda mıdır

Doymam şeb-i vaslına şeb-i rûze gibi

Ey sîm-beden sabâh koynunda mıdır (R. 3)¹⁹

Gül yüzlü sevgiliye seslenerek ondan yardım dileyen şair, “şitâb eylersin, bî-tâb eylersin, ez-dil ü cân sevdiğim, itâb eylersin” redifleriyle yakaladığı hareketliliği, son dizedeki “bilirsin ve eylersin” fiilleri ve “hem ... hem” bağlaçları ile sentezleyerek belirgin bir uyuma dönüştürür:

Meded ey mâh-rû şitâb eylersin

Cünbiş-i nâzükün bî-tâb eylersin

Ben seni ez-dil ü cân sevdiğim

Hem bilirsin de hem itâb eylersin (R. 7)

Şairin “etdi bana” redifli şiiri de oluşturduğu müzikalite açısından incelenmeye değerdir. Redifin de yer aldığı “kâr etdi bana, târ etdi bana, vallah billah, pür-humâr etdi bana” ifadeleri, kulağa hoş gelen ve şiirdeki ahenge uygun ses değerlerini bünyesinde toplar:

Sâkî nigehin tamâm kâr etdi bana

Hayretle cihân yüzünü târ etdi bana

Sahbâya bahâne bulma vallah billah

N'etdiyse o çeşm-i pür-humâr etdi bana (R. 1/1)

1.9. Matla‘ ve Müfred

Her biri tek bir beyitten oluşan ve bu şekilde değerlendirilen “matla ve müfredler”²⁰ divanda çok fazla kullanılmamıştır. Bu bölümde 20 matla, 3 müfred²¹ olmak üzere 23 şiir bulunmaktadır. Matlaların 13’ü

¹⁸ Yedi beyitten oluşan ilk müstezad örneğinde sadece 3, 4, 5 ve 7. beyitlerin ilk dizeleri ile ilk ziyadeler arasında redif uyumu vardır. İkinci müstezad örneğinde de ziyade mısralar arasında herhangi bir ahenk uyumu bulunmamakta sadece uzun dizeler arasında redif uyumu göze çarpmaktadır. Şiirin bütünlüğünde herhangi bir redif uyumu bulunmadığı için müstezadlar redifsiz şiirler olarak değerlendirilmiştir.

¹⁹ R: Ruba‘î

redifli, 7'si redifsizdir. Bu rediflerin 3'ü tek kelime rediften, 1'i iki kelimededen, 7'si eklerden, 2'si de bir ek ve bir kelimededen oluşmaktadır.

Tek beyitlik şiirinde “oldu dil” redifiyle bir ahenk oluşturmayı başaran şair, redifin hemen öncesinde yer alan “medhûş” ve “hamûş” ifadelerindeki “ûş” kafiyeleri ile de şiirin ahengine iyi bir katkı sunmuştur:

Serde fikr-i tal'atın berk urdu medhûş oldu dil

Sînede aşkın zebân depretdi hâmûş oldu dil (M₅. 11)²²

Nedîm Dîvânı'daki rediflerin kullanım şekli ve yeri ile ilgili detaylı bir tablo hazırlanmıştır. Tabloda hangi nazım şeklinde kaç şiir olduğu ve bu şiirlerin kaçının redifli, kaçının redifsiz olduğu; kaçının kelime rediften, kaçının ek rediften ve kaçının hem ek hem de kelime rediften meydana geldiği konusunda detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemelerin daha anlaşılır olabilmesi için elde edilen sayısal verilerin yer aldığı “Nedîm Dîvânı'ndaki Şiirlerin Redif Tablosu” adıyla bir redif tablosu oluşturulmuştur:

<u>Nazım Şekilleri</u>	Toplam Şiir Sayısı	Redifli Şiir Sayısı	Redifsiz Şiir Sayısı	Kelime Redif	Ek Redif	Ek + Kelime Redif
Kasîde	42	14	28	8	5	1
Kıt'a	87	45	42	15	26	4
Nazm	13	10	3	3	3	4
Mesnevî	3	26	66	8	16	2
Terkib-i Bend	1 (5 bent)	4	1	-	4	-
Terci-i Bend	1 (6 bent)	2	4	2	-	-
Tesdîs	1 (7 bent)	-	7	-	-	-
Taşîr	1 (8 bent)	4	4	2	1	1
Muhammes	1 (5 bent)	2	3	1	1	-
Müseddes	1 (6 bent)	4	2	2	2	-
Tardıyye	1 (12 bent)	-	12	-	-	-
Tahmîs	4 (23 bent)	18	5	6	9	3
Şarkı	33 (147 bent)	89	58	29	56	4

²⁰ Bu nazım şekillerinde, redif taraması tek beyitle sınırlı kalacağından redif konusu üzerinde etraflıca durulmamıştır.

²¹ Müfretler, zaten kafiyesiz ve redifsiz şiirler olduğu için redif bahsinde değerlendirilmemiştir.

²² M₅: Matla'

Koşma	2 (9 bent)	6	3	5	3	-
Gazel	164	159	5	57	58	44
Müstezad	2	-	2	-	-	-
Ruba'i	11	5	6	2	3	-
Matla'	23	13	10	4	7	2
Toplam	391	401	261	145	194	63

Tablo 1: Nedîm Dîvânı'ndaki Şiirlerin Redif Tablosu

Sonuç

Bu çalışmada “Nedîm Dîvânı”nı, redif bağlamında inceledik. Eserde yer alan rediflerin sayısal olarak taramasını yaptık. Rediflerin şiire olan katkısının yanında niteliği, türü ve ahegne olan etkisi üzerinde çeşitli değerlendirmeler yaptık.

Yapılan incelemelerde Nedîm'in, şiirlerinin önemli bir kısmında redifli şiirleri tercih ettiğini belirledik. Şairin hem “usta malı” redifleri kullanarak geleneğe bağlı bir görüntü sergilediği hem de kendinden önce söylenmemişleri söyleyerek redif konusunda kendine has bir çizgi çizdiğini tespit ettik.

Dîvân'da bulunan 573 şiirin (musammatlar bent şeklinde 228 olarak hesaplanırsa) 402'si müreddeftir. Bu oran, eserin yaklaşık yüzde 70'ine karşılık gelir ki oldukça yüksek bir orandır. Şiirlerinin 194'ünde eklerle redifi sağlayan şair, 145'inde kelimelerle, 63'ünde ise hem kelime hem de eklerle sağlamıştır. Eklerle kurulan rediflerin, kelime rediflere belirgin bir üstünlüğü söz konusudur.

Divandaki rediflerin değerlendirmesini 14 maddede topladık:

1. Nedîm, dîvânında redifli şiirleri tercih etmiştir. Redifliler sayıca, redifsizlerden çok daha fazladır. Dîvân'da bulunan 391²³ şiirin 402'si redifli, 260'ı ise redifsizdir. Şiirlerin 145'i kelime rediflerden, 194'ü ek rediflerden, 65'i ise hem ek hem de kelime rediflerden oluşmaktadır.
2. Nedîm Dîvânı'nda ek rediflerden “-ın / -in / -un / -ün 25, -a (ya) / -e (ye) 12, -dır / -dir 11, -den / dan 10” defa; kelime rediflerden “olsun 8, ile / -le 8, gibi 6, var 6, oldu 6, eyledi 4, üzre 3” defa kullanılmıştır.
3. Özellikle gazellerinde sıklıkla redif kullanan şair, çoğunlukla yeni redifler denemiş ve redifin mana ve musiki açısından şiirlerine sağladığı imkânlardan faydalanmıştır. Eserde yer alan 164 gazelin 159'u rediflidir ki bu sayı gazellerin yüzde 97'sine karşılık gelen oldukça yüksek bir orandır. Rediflerin 58'i eklerle, 57'si kelimelerle ve 44'ü de hem kelime hem de eklerle sağlanmıştır.
4. Nedîm, klasik edebiyatta yoğun kullanılan “gibi, oldu, ile, olsun, olmasın, olmuş, olsa, olup gider, olur, sen, seni, senin, söylerim sana, tutmuş, üzre, var, vardır” gibi redifleri de kullanarak hem geleneğe olan bağlılığını göstermiş hem de bu geleneği bir adım ileri taşımanın gayretinde olmuştur.
5. Şairin, klasik edebiyat geleneğine nazaran Türkçe ek ve kelimeleri daha fazla redif olarak seçmesi, 15. asırda Necati Bey ile başlayan, 16. asırda Bâkî, 17. asırda Şeyhülislam Yahyâ ile gelişen mahallileşme veya yerlileşme evresinin 18. asırda Nedîm ile zirveye ulaşmış, en olgun halini yansıtır.
6. “Almadan, âşûb, budur bizim, bülbüllerin, çekilsin, çemen, çespandır, düşürdüm, eylesen, girmişdir, gösterir kendin, hasret, için saklar, -mısın kâfir, kurbân olayım, lâzım sana, meşrebimcedir,

²³ Dîvân'da 391 şiir bulunmaktadır. Bu sayıya, bentlerden oluşan nazım şekilleri toplamda 46 şiir olarak hesaplanıp dâhil edilmiş fakat redif bağlamında 228 bent ayrı ayrı incelendiği için tabloda bu husus, (redifli ve redifsiz şiir sayısı ile toplam şiir sayısı) bir tutarsızlıkmiş gibi yanlış bir algıya sebep olabilir.

oldu bugün, olduğun gördük, olmuş sana, olmuş senin, olur peyda, tartıp, tâzedir, vaktidir ” redifleri, Nedîm’in kendine has rediflerinden bazılarıdır.

7. Nedîm, kendi mahlasını 2 şiirinde²⁴ redif olarak kullanmıştır. Mahlasını redif şeklinde kullanarak farklı bir redif türünü örnekleyen şair, ilk şiirinde Nedîm’in sıradan biri olmadığı mesajını verir ve mahlasını olmaz fiiliyle birlikte kullanır. İkinci şiirinde de mahlasını olsun fiiliyle kullanır ve sevgiliye fedakârlıkta sınır olmayacağını bildirir:

Her gülün şevkiyle bülbül gibi zâr olmaz Nedîm
Değme bir zülf-i girih-gîre şikâr olmaz Nedîm
Her gül-istânda çü şeb-nem hâksâr olmaz Nedîm
Değme bir dil-ber beğenmez bir dil-i nakkâdı var (Ş. 20/5)
Sen açıl gül gibi zâr ile hezâr olsun Nedîm
Bend bend olsun ham-ı zülfün şikâr olsun Nedîm
Sen salın cânâ yolunda hâksâr olsun Nedîm
İydidir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (Ş. 25/5)

8. Lale Devri’nin en mühim gezinti yerlerinden biri olan “Sadabad”, Nedîm’in şiirlerinde yer adı olarak kendine yer bulabilen tek rediftir. Bu durum, söz konusu yerin şairdeki önemini de ortaya koyar:

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânım yürü Sa‘d-âbâda
İşte üç çifte kayık iskelede âmâde
Gidelim serv-i revânım yürü Sa‘d-âbâda (Ş. 40/1)

9. Nedîm’in “olmuş sana, kâfir, eyler beni, meşrebimcedir, kurbân olduğum, oldu hep, göstermek istermiş, ey gönül, var içinde, gösterir kendin” gibi birçok şiiri redifiyle anılır olmuştur.

10. Nedîm, az da olsa bazı şiirlerinde mısra başı redif kullanmıştır. “Ey” nidası, “ne” soru sözcüğü ve “her” sıfatı birer mısra başı rediftir:

Ey sabâ lutf edüp esnâ-yı tekellümde ona
Ey Nedîm ağladıcı deyü hitâb eylesin (G. 97/5)
Her turrasında bin şiken-i dil-rübâsı var
Her bir şikenc-i turrada bin mübtelâsı var (G. 25/1)
Ne berk-i güldür o leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncadır o dehen koklasam şarâb kokar (G. 16/2)

11. Şiirlerinin genelinde redifi, bir mısra sonu ahenk unsuru olarak kullanan Nedîm; bazı şiirlerinde de dizenin veya beytin tamamına serpiştirmiş ve şiirdeki müzikaliteyi en üst seviyelere ulaştırmayı başarmıştır:

Tâ kemergâhına **dek** gamzesi hâb-âlûde
Tâ giribânına **dek** çeşmi şarâb-âlûde (G. 118/1)
Çünkü bülbülsün gönül bir gül-sitân lâzım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân lâzım sana (G. 6/1)

12. Redif özelliği aranırken şiirlerde redif bağlamında bir bütünlük dikkate alınmıştır. Söz gelimi 40 beyitten oluşan şiirin 30 beyti redifli olan fakat geriye kalan kısmında redif özelliği olmayan şiirler

²⁴ Her iki şiiri de şarkı nazım şekliyle kaleme almıştır.

redifsiz şiirler olarak değerlendirilmiştir. Yani birinci beyti “tenhâda / sahrâda”, ikinci beyti “âmâde”, üçüncü beyti “dünyâda”, dördüncü beyti “deryâda” ve beşinci beyti “beğ-zâde” olan bir şiirin²⁵ her ne kadar 1, 3 ve 4. beyitlerinde redif olsa da şiirin tamamında bir bütünlük oluşturmadığı için bu tür şiirler redifsiz şiirler olarak değerlendirilmiştir. Yine aynı şekilde birinci beyti “tırâz u zîveri”, ikinci beyti “mülk-i Kayserî”, üçüncü beyti “sipihr-i serverî”, dördüncü beyti “tâc-ı zeri” ve beşinci beyti “ser-zemîn-i dâveri” sözcükleri ile sonlanan bir şiir²⁶ bir bütünlük oluşturmadığı için redifli sayılmamıştır.

13. Nedîm Dîvânı’nda “ikileme” biçiminde herhangi bir redif kullanılmamıştır.

14. Nedîm Dîvânı’nda “çapraz redif” olarak nitelenen (Bir beyit matla beytinin ilk dizesiyle, bir beyit matla beytinin ikinci dizesiyle dönüşümlü olarak redifli olan şiirler. Bâkî’nin “işde ben / işde sen redifli gazeli örnek verilebilir.) herhangi bir redif kullanılmamıştır.

Bu çalışmanın, Klasik Türk edebiyatı sahasında özellikle ahenk unsurlarından redif ile ilgili yapılacak çalışmalara, herhangi bir eserdeki şiirlerinin redif bağlamında incelenmesi gibi konulara yardımcı olacağını, ayrıca bu alanda yapılacak benzer çalışmaların da redif konusunu daha da belirgin hale kavuşturacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

Albayrak, N. (2007). Redif. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.34, s.523-524). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/redif--edebiyat> adresinden 15.10.2021 tarihinde alınmıştır.

Ciğâ, Ö. (2015). Şeyh Gâlip’in kasîde ve gazellerinde redif kullanım analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 240-256.

Çınarcı, N. (2010). Nesîmî’nin Farsça ve Türkçe divanında redif meselesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(20), 13-29.

Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Yayınları.

İpek, A. (2013). *Nedîm’in sanatı üzerine bir tahlil denemesi*, [Yayımlanmamış doktora tezi]. Fırat Üniversitesi.

Kandemir, F. (2008). *Bâkî ve Nedîm’in gazellerinde sevgilideki güzellik unsurları*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.

Kurnaz, C. (2011). *Divan dünyası*. Kurgan Edebiyat Yayınları.

Kurnaz, C. (1997). *Divan şiirinde belge redifler*. Divan Edebiyatı Yazıları. Akçağ Yayınevi.

Macit, M. (2004). *Divan şiirinde ahenk unsurları*. Kapı Yayınları.

Macit, M. (2016). *Nedîm dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Macit, M. (2017). *Nedîm dîvânı*, T.C. Kültür ve turizm bakanlığı kütüphaneler ve yayımlar genel müdürlüğü, (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>) adresinden 15.08.2021 tarihinde alınmıştır.

Mazıoğlu, H. (2012). *Nedîm’in divan şiirine getirdiği yenilikler*. Akçağ Yayınları.

Mermer, A., Deniz, S., Bayram, Y., Koç Keskin, N., Alıcı, L. ve Eflatun, M. (2018). *Eski Türk edebiyatına giriş*. Akçağ yayımları.

²⁵ Gazel, 127/1,2,3,4,5

²⁶ Kaside, 4/1,2,3,4,5

- Okuyucu, C. (2020). *Divan edebiyatı estetiği*. Kapı Yayınları.
- Özkan, M. S. (2015). *Nedim dîvânı'nda kültür unsurları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adıyaman Üniversitesi.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19. asır Türk edebiyatı tarihi*. Dergah Yayınları.
- Ulucan, M. (2006). Nedim'in bir gazelinin şerhi ve yapısal açıdan incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 89-107.
- Yaraşır, Ö. (1996). *Nedim divânı'nın tahlili*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk edebiyatı sözlüğü*. Kesit Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Mehmet Sadık ÖZKAN

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Makalenin yazarı bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Makalenin yazarı "Etik Kurul İzni"ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Yayımlanan makalelerde araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.